

ШОЛАМ-АЛЕЙХЕМ І БАРАНАВІЧЫ

Н. Ч. Іваноўская

Баранавіцкі дзяржаўны ўніверсітэт, вул. Войкава, 21, 225404,
г. Баранавічы, Беларусь, nastiaivanovskaya@mail.ru

У працэсе знаёмства з «Чыгуначнымі апавяданнямі» Шолам-Алейхем выяўлена апавяданне пад назвай «Станцыя Баранавічы», што паслужыла падставай дадзенага даследавання. Высветлена, што твор быў напісаны праз год пасля візіту яўрэйскага класіка ў горад Баранавічы, дзе ён выступіў на адкрыцці літаратурна-артыстычнага таварыства ў ліпені 1908 г. На аснове мемуарных крыніц і публікацый краязнаўчага характару прасочаны абставіны жыцця пісьменніка, якія склаліся ў час гэтага візіту.

Ключавыя словы: Шолам-Алейхем; «чыгуначныя апавяданні»; станцыя Баранавічы.

Шолам-Алейхем (Шолам Нохумавіч Рабіновіч, 1859–1916) – адзін з класікаў яўрэйскай літаратуры, псеўданім якога азначае «Мір вам!». Да пачатку XX ст. ён стаў вядомы як аўтар вершаў і прозы на мове ідыш і канчаткова абраў яе для далейшай творчасці. Сацыяльнае паходжанне, дзяцінства на ўлонні прыроды, сярод простых людзей абумовілі непарыўную сувязь Шолам-Алейхем з жыццём народа, любоў да малой радзімы. Роднае мястэчка стала для яго невычэрпнай крыніцай тэм, вобразаў, чалавечых тыпаў, а ўплыў мовы местачковага асяроддзя на моўную карціну твораў цяжка пераацаніць.

Шолам-Алейхем нарадзіўся ў небагатай сям’і ў горадзе Пераяславе, а ўсё маленства правёў у мястэчку Варонкава. Шмат прыгожых і вялікіх гарадоў у сталыя гады давялося яму пабачыць, аднак найбольш запала ў яго сэрца малое і беднае Варонкава. *«Маленький, совсем маленький городишко, но зато полный таких удивительных историй и легенд, что они сами по себе могли бы составить целую книгу»* [1], – менавіта так напіша Шолам-Алейхем у аўтабіяграфічным рамане «З кірмашу». Пад назвай Касрылаўка роднае сэрцу Варонкава ўвойдзе ў большасць твораў пісьменніка і стане абагульненым вобразам яўрэйскага мястэчка мяжы XIX–XX стст. У 13-гадовым узросце Шолам страціў маці, і ў хуткім часе бацька прывёў у хату злую мачыху, якая часценька «частавала» дзяцей лупцоўкамі, праклёнамі, даймала голадам. Адзіным паратункам для хлопчыка быў смех.

Пасля заканчэння школы Шолам на працягу трох гадоў настаўнічаў у сям’і багатага арандатара і, на сваю бяду, закахаўся ў дачку гаспадара, якая адказала яму ўзаемнасцю. Праз гэта бацька выгнаў Шолама за дзверы. І ўсё ж гэта не перашкодзіла закаханым стварыць сваё ўласнае

шчасце: праз шэсць гадоў яны пажаніліся, і з цягам часу ў сям’і нарадзілася шасцёра дзяцей.

Да пачатку XX ст. Шолам-Алейхем набыў вядомасць як аўтар вершаў і прозы на мове ідыш. Менавіта гэтую мову класік яўрэйскай літаратуры і выбраў канчаткова для сваёй далейшай творчасці. Шолам пачаў пісаць для простага народа, стаў яго песняром. У прыватнасці, «Чыгуначныя апавяданні» напісаны ад асобы купца, які падарожнічае ў вагонах трэцяга класа. Гэта кароткія апаведы-замалёўкі, адначасова забаўныя і сумныя, яркія і гуллівыя, каларытныя, якія не пакідаюць чытача абываковым.

Выдатны бытапісальнік і гумарыст, Шолам-Алейхем стварыў незабыўныя вобразы звычайных людзей, беспрасветнае жыццё якіх прыхарошваецца смехам, хоць часта гэта «смех скрозь слёзы». Варта адзначыць, што першым гумарыстычным творам пісьменніка на жывой народнай мове ідыш стаў слоўнік праклёнаў, на якія была вельмі здатная яго мачыха. У гэтым ключы заканчваецца і апавяданне, да якога мы звярнуліся: *«Згінь ты, прападзі, станцыя Баранавічы!»*. Такі фінал твора вынікае з яго сюжэта.

У часы Мікалая Першага выйшаў загад падвергнуць экзекуцыі шынکارа Кіўку, правесці няшчаснага праз строй салдат. Абураны народ прыйшоў да дзядулі апавядальніка, самага паважанага чалавека ў мястэчку, з просьбай заступіцца. Дзядуля прапанаваў Кіўку, які знаходзіўся ў турме, прыкінуцца мёртвым, а сам тым часам дамовіўся з доктарам, які дасць заключэнне пра смерць, і з начальствам турмы. Акрамя гэтага, дзядуля зладзіў, каб нябожчыка вывезлі за агароджу могілак. У выніку шынкар збег за мяжу. Народ радаваўся, і ў доме дзядулі наладзілі бал.

Праз паўгода дзядуля атрымаў ад Кіўкі ліст, з якога даведаўся, што ўцякач жыве ў чужой краіне, не ведаючы мовы, без грошай. *«Што ж гэта вы зрабілі са мной? Лепш бы ўжо мяне адлупцавалі! Раны даўно зажылі б, і я застаўся б пры сваёй справе, і не хадзіў бы без справы сярод немцаў, і не пухнуў бы з голаду»* [2]. Дзядуля паслаў Кіўку грошы, сабраныя мясцовымі жыхарамі, а неўзабаве атрымаў яшчэ адзін ліст, у якім Кіўка прасіў яшчэ грошай, бо задумаў ажаніцца. Пагражаў, што калі адмовяць, то скончыць жыццё самагубствам. Заможныя людзі зноў сабралі грошы і выслалі Кіўку. Праз некаторы час Кіўка зноў папрасіў грошай – яго нібыта падмануў цесць. Затым ён захацеў адкрыць уласную справу і зноў запатрабаваў грошай. Жыхары горада адмовіліся ўтрымліваць хітрага шынکارа. Дзядуля напісаў Кіўку ліст, у якім папярэдзіў, каб пра грошы Кіўка нават не заікаўся. Пры гэтым дзядуля зрабіў вялікае глупства – падпісаў ліст сваім імем. Кіўка пачаў пагражаць, што заявіць на яго ў паліцыю...

І вось цягнік пад'язджае да станцыі Баранавічы. Апавядальнік хапае свае і чужыя рэчы і выскаквае з вагона. Пасажыры спрабуюць яго затрымаць, каб даслухаць гісторыю, але той прэрэчыць і ўцякае, у выніку чаго людзі згадваюць станцыю Баранавічы не самымі добрымі словамі.

Больш дэталёвае знаёмства з асобай Шолам-Алейхема паказала, што напал эмоцый, адрасаваных станцыі Баранавічы, мог быць абумоўлены і драматычнымі абставінамі, якія склаліся ў яго жыцці падчас наведвання нашага горада.

Як вядома, акрамя пісьменніцкай працы, Шолам-Алейхем яскрава выявіўся і ў жанры дэкламацыі ўласных твораў. З выступленнямі ён пабываў у шматлікіх гарадах, аб'ездзіў паўсвету. Пероны, станцыі, цягнікі і наогул чыгунка сталі для яго звыклым жыццёвым асяроддзем.

У сувязі з развіццём чыгуначнай галіны выраслі новыя гарады і мястэчкі ў розных рэгіёнах Расіі, а існуючыя, у тым ліку Баранавічы, моцна змянілі сваё аблічча. Насельніцтва гэтых гарадоў павялічылася ў пяць-шэсць разоў, выраслі яго культурныя патрэбы. Баранавіцкія аматары яўрэйскай літаратуры і музыкі атрымалі ў губернатара дазвол на арганізацыю літаратурна-артыстычнага таварыства. Афіцыйна яно павінна было быць адкрыта 27 ліпеня 1908 г. у гарадскім летнім тэатры. У сувязі з гэтай падзеяй і быў запрошаны ў Баранавічы Шолам-Алейхем (дарэчы, летні тэатр праіснаваў нядоўга і неўзабаве быў перабудаваны графам Развадоўскім пад паштовую кантору). Губернатар забараніў пісьменніку выступіць з прывітальнай прамовай на ідыш, і выступленне адбылося на рускай мове. А потым Шолам-Алейхем з вялікім поспехам чытаў свае творы на ідыш.

Многія з прыхільнікаў творчасці Шолам-Алейхема не змаглі патрапіць на гэтую сустрэчу, таму арганізатары ўпрасілі пісьменніка выступіць яшчэ раз. Але мерапрыемству не наканавана было адбыцца, бо ў Шолам-Алейхема здарылася абвастрэнне туберкулёзу. Навіна пра сур'ёзную хваробу пісьменніка вельмі ўстрывожыла аматараў яго творчасці. Яўрэі малілі Бога аб хуткай папраўцы Шолама. Яны нават надалі яму новае імя – Хаім, што азначае «жыццё». Каля двух месяцаў, замест аднаго дня, прабыў Шолам-Алейхем у Баранавічах. На адрас таварыства прыбыло шмат тэлеграм і лістоў з Расіі і замежных краін з запытамі пра стан хворага. Ад прадпрыемстваў і культурных арганізацый краіны дасылаліся грошы: з Беластока, Смаргоні, Ваўкавыска і Слоніма, Вільні і Мінска, Лодзі і Свіслачы. Станам хворага цікавіліся і неяўрэі. Так, обер-кандуктар Лебедзеў не прапускаў выпадку, каб даведацца, як працякае хвароба Шолам-Алейхема. На сваёй чыгуначнай лініі ён паведаміў пасажырам: «Добры пісьменнік спадар Шолам-Алейхем цяжка хворы». Калі Шолам-Алейхему

стала лепш, Лебедзеў казаў: «Ужо ачуняў вялікі чалавек Шолам-Алейхем». А іншы кандуктар перадаў па лініі: «Яўрэйскі перасмешнік, вялікі пісьменнік Шалом-Алейхем ужо ачуняў...» [3]. Многія пасажыры чыгункі праездам затрымліваліся на нейкі час у Баранавічах, каб даведацца, як сябе адчувае хворы пісьменнік. Праз год пасля гэтага няўдалага візіту і было напісана апавяданне «Станцыя Баранавічы», а дакументальныя падрабязнасці падзеі выкладзены ў нататцы з аднайменнай назвай, якую напісаў яўрэйскі фалькларыст Леў Аба. Магчыма, менавіта прыступ хваробы і стаў прычынай анафемы, якая прагучала на адрас ні ў чым не павіннай станцыі... [4].

Лічыцца, што ў свеце ёсць чатыры помнікі Шолам-Алейхему: у Маскве, Кіеве, Бірабіджане і ў ізраільскім горадзе Нетаніі, але, магчыма, іх значна больш. У Баранавічах, якія пісьменнік сваім візітам праславіў, можна сказаць, на ўвесь свет, захаваўся будынак былой гасцініцы «Славянская», дзе ў 1908 г. пражываў пісьменнік, але на ім размешчана толькі вельмі сціпая мемарыяльная дошка [4].

Такім чынам, у рэальнай і мастацкай геаграфіі Шолам-Алейхема, якая робіць адлік з яго роднага мястэчка Варонкава (легендарнай Касрылаўкі), прысутнічае шмат розных населеных пунктаў. Значным для нас фактам было тое, што на жыццёвую карту пісьменніка нанесены і горад Баранавічы – на пачатку XX ст. мястэчка з чыгуначнай станцыяй, – а сам тапонім увекавечаны Шолам-Алейхемам у назве аднаго з «чыгуначных апавяданняў».

Бібліяграфічныя спасылкі

1. *Алейхем Ш.* С ярмарки [Электронный ресурс]. URL: <https://libking.ru/books/prose-/prose-classic/114184-sholom-aleyhem-s-yarmarki-zhizneopisanie.html> (дата обращения: 20.11.2022).

2. *Шолам-Алейхем.* Станцыя Баранавічы [Электронны рэсурс]. URL: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Шолам-Алейхем_Станцыя_Баранавічы.pdf (дата звароту: 20.11.2022).

3. *Аба Л.* Станция Барановичи [Электронный ресурс]. URL: http://az.lib.ru/s/sholomalejhem/text_1941_stantziya_baranovich.html (дата обращения: 20.01.2023).

4. *Пономарев О.* Тайна одного проклятия, или Как Шолом-Алейхем посетил Барановичи [Электронный ресурс]. URL: <https://zarya.by/> (дата обращения: 20.01.2023).